

RAMZIY-MAJOZIY TALQINI XUSUSIYATI

*Bazarov Sobirjon Bektashovich,
Termiz davlat universiteti, o'qituvchisi*

Keying yillar adabiyotida chinakam ijod qilish, haq soʻzni, haqiqatni aytish erkinligi keng qamrovda rivojlandi. Oʻzbekiston Qahramoni Abdulla Oripov “Adabiyot va zamon” maqolasida erkin va mustaqil adabiyot haqida quyidagi fikrlarni ilgari surgan edi: “Shoʻrolar davrida milliy qadriyatlarimiz, moziydagi qahramonlarimiz qariyb qalamga olinmas, olinganda ham ular sinfiylik va partiyaviylik nuqtai nazaridan tahlil etilar, qoralanardi, xolos. Diniy eʼtiqod esa butunlay manfiy tushunchaga aylantirilgan edi. Bir yoqlamalik, yuzakilik adiblarimizni bir xil ovozda, bir xil ohangda kuylashga oʻrgatib qoʻygan edi” [1, 5-bet]. Bu mulohazalar zamirida hayot haqiqati mavjudligini inkor etib boʻlmaydi. Davrning murakkab qirralarini u yoki bu darajada talqin etish anʼanasi oʻsha davrlarda ham kuzatilar edi, ammo istiqlool arafasi va undan keyingi davr adabiyotida oʻziga xos talqin oʻzgarishlari maydonga keldiki, bu esa adabiyotda ramziylik bilan bir qatorda falsafiylikni ham yuksak darajaga koʻtardi. Shu oʻrinda adabiyotshunos Ozod Sharafiddinovning fikrlari bilan oʻz qarashlarimizni asoslashni lozim topdik: “Istiqlool adabiyoti bu xronologik tushuncha emas. Soddaroq qilib aytsak, istiqlooladabiyoti deganda biz faqat 1991-yildan keyin yaratilgan asarlarnigina tushunmasligimiz kerak. Istiqlool adabiyoti Choʻlponlar, Fitratlar ijodidan boshlanganidek, u soʻnggi oʻn yillikda ham shakllanishda davom etdi. Tabiiyki, bundan keyingi oʻn yilliklarda ham takomilda davom etadi” [2, 191-bet].

XX asr boshlarida vujudga kelgan anʼanalarni keyingi yillarda yanada teranroq talqin etish anʼanasining vujudga kelganligiga urgʻu berilmoqda. Shuning uchun badiiy talqin zamiridagi falsafiylik ham, ramziylik ham kecha paydo boʻlib qolmagan, uning ildiz va kurtaklari maʼlum bir davrda yuksak darajaga koʻtarilganligini ham unutmasligimiz kerak. Faqat Istiqlool yillarida turfa ohanglarning badiiy talqini yuksalish imkoniyatini shakllantirdi. Asrlar davomidagi anʼanalarning badiiy adabiyotda, insonning ruhiy-psixologik holatini, istirobu quvonchini kashf etish orqali, maʼnaviy-botiniy olamini ramzlarda ifodalash yoʻlidan ham bormoqda.

Rus adabiyotshunosi L.S.Biygotskiyning taʼkidlashich: “Har qaysi davr sanʼat tomonidan saralab olinadigan oʻz psixologik gammasiga ega” ekanligini eʼtiborga olsak istiqloolgacha shakllangan badiiy anʼanalrning kashfi yanada teranlashib borayotganligini his etamiz [3,93-bet]. Badiiylik tarkibidagi ramziylik va psixologik talqinlar zamirida inson qismati mavjud boʻladi. Bu jarayon esa milliylik va umuminsoniylik tushunchalari bilan uzviy bogʻlanib ketadi. Umuminsoniy goyalar, muammolarni ovzida maujassamlashtirga adabiyot shakllana boshladiki, bu esa milliy va jahoniy adabiyotdan oziqlanganligidan dalolat beradi. Adabiyotshunos G.P.Abramovich taʼkidlaganidek: “Xalqchillik sifatidan mahrum boʻlgan asar umuminsoniy ahamiyatga ega boʻlmaydi” [4, 92-93-betlar].

Insoniyat tarixining uzoq davrlar mobaynida yaratilgan badiiy asrlar hech qachon hamma uchun birday tushunarli bo'lmaydi. Shu jihatdan keying yillar badiiy adabiyotida sujet jihatidan murakkab xaraterga ega bo'lgan asarlar maydonga kelmoqda. Ana shunday asarlardan biri Normurod Norqobilovning "Qoraquyun" romanidir. Asarning sarlovhasidanoq, ramziylikni kuzatamiz. Buna inson hayotining murakkab qirralarini, uning o'y-xayollarini, botiniy isriroblarini juda mukammal tarzda talqin etganligi bilan izohlanadi. Ramzlarga burkanga hayot voqeligi zahirida inson qismati mavjudligini teranroq his eta boshlaymiz. Adib talqinlariga e'tibor qarataylik: "G'uldagi it – Qoraquyun yarim tunga yaqin tin olmay, uzluksiz bir alfozda g'azabkor irillay boshladi. Bu g'ayritabiiy vazohatga to'la sas ovtovda keng keng, og'ir qora po'stinga o'ralgancha, endigina uyqo' to'riga chirmalgan Ermanga shunchaki itning ovozi emas, balki er bag'irlab o'rmalab kelayotgan baloiy azim – qirq ming oyoqli yovuz, dahshatli bir maxluqning sharpa-sadosidek tuyuldi" [5, 3-bet].

Asar qahramoni Ermanning qalb nidosi shu o'rinlarda mujassamlashgan. Uning qalbidagi istirobning vujudga kelishiga ham asosiy sabab, erksizlik, tutqunlik edi. Erman juda murakkab hayot yo'lini bosib o'tgan inson timsoli. U oddiy cho'pon yigiti bo'lsa-da, uning insoniy fazilatlarining o'zigagina xos jihatlari ham mavjud. Bu esa uminsoniy tamoyillarni yuzaga chiqarishga xizmat qiladi: "Bu safar Ermanni taajjublantirgan narsa – itning maramli va uzluksiz irillashi, ya'nikim haddan tashqari bo'g'ziga zo'r berishi bo'ldi. Ovozida g'azabdan ko'ra qo'msash, sog'inchga o'xshash nimadir borday, sog'ingan narsasiga etishmoqqa monelik qilayotga erksizlikka qarshi tengsiz bir qahr mujassamligini ilg'amasdan qolmadi. Bu qahr g'oyatda dahshatli – yurakka adadsiz qo'rquv solardi" [5, 4-bet].

Romanning o'ziga xos talqin usulida ham biz yuqorida qayd qilingan fikrlarning mavjudligini anglaymiz, his qilamiz. Asarda obyektiv, ya'ni mavjud borliq, voqea va hodisalar, tashqi tasvir, qahramon xatti-harakatlari, uni o'rab turgan muhit va sharoit, zamon va makon endi to'g'ridan-to'g'ri badiiy to'qimaga aylantirilmay, balki ularni inson tasavvuri, shuuriga ta'siri, qahramonning hayotga va olamga munosabatini teranlashtirmoqda. Badiiy qahramon muallif yaratgan xarakter emas, balki o'zini-o'zi "ixtiro" qilgan, o'z tasavvurlari, ong oqimi asosida shakllanayotgan badiiy qahramonga bormoqda. Endi kitobxon qahramon bilan emas, balki uning ma'naviy olami "tafakkuri" bilan muloqotga kirishadigan, uning tafakkur jarayoni bilan bahslashadigan holatlar yuzaga chiqayotganligini ham, alohida ta'kidlab o'tish joizdir.

Bu an'analarning mavjudligini o'tgan davr mobaynida nasr taraqqiyotining taraqqiyotidan dalolat beraishi mumkin. Shuning uchun Isajon Sultonning "Boqiy darbadar" romanida dardli holatlarning, iztirobga to'la kechinmalarining o'ziga xos, yozuvchi uslubi orqali aks ettirilganini qiyoslash mumkin. "Shakllar, qiyofalar, g'oyalar va obrazlar yartilar ekan, tobora shiddatli tus olib borayotgan zamonaviy dunyo yana yangi ruhiy tayanchga ehtiyoj tuya boshlagan edi. Badiiy asar xayol mahsuli, xayol esa kelajakda ro'y berishi mumkin bo'lgan voqea hodisalarni oldindan jonlantirib ko'rish deganidir. Butun olamda adabiyot yangi yo'l izlay boshladi" [6, 406-407-betlar].

Darhaqiqat, keyingi yillarda adbiyot turfa xil ohanglarda shakllanib, rivojlanib jahon adabiyotida yetakchi tamoyillarini, tasvir usullaridan unumli foydalanilmoqda. “Boqiy darbadar” romanida ham noan’anaviy talqin usulini, ong oqimi xususiyatlarini ramziy xarakterdagi obrazlar tizimi orqali tushunchalar yig’indisi, falsafiy mushohadalar aks etganligini kuzatamiz: “Qatl uchun tepalikda maxsus joy tayyorlab qo’yilgan, mahkumning oyoqlariga, qo’llariga yelkasi aralash zil-zambil kishanlar urilgan bo’lib, zalvoridan juda qiynalib qadam tashlar, hansirab nafas olar, tevarakdagi odamlarning hazil-mazah aralash aytgan so’zlari qulog’iga goh kirib, goh eshitilmay qolar edi. Qizil dengizning chuchuk suvli oqimlari uzra bino bo’lgan oq bulut parchasi ana shu mahkumning boshi uzra soya tashlab kelayotgan edi. Mahkum- bir Muborak Kishi edi. Kim bilsin, balki hozir unga Iloh farishtalari yordamga kelgan-u cho’yan kishanlarning og’irligini balki sezmayotgandir ham? Tevarakdagi olamon “Qani sening xudoying? Nega u senga madad bermayapti?”- deb qichqirar va kular edi. Kulayotgan bu badbaxt olomon orasida bir etikdo‘z ham bor edi”. Tasvirlardan ko’rinadiki, asarda yaxlit an’anaviy shakldagi obrazlar tizimi mavjud emas. Yuqoridagi parchada Muborak Kishi va etikdo‘z obrazlarini kuzatish mumkin. Mahkumning oyoqlariga, qo’llariga urilgan kishanlar og’irligidan bazo‘r qadam tashlardi. Undagi xususiyatlar xuddi oldindan bashorat qilganday taassurot uyg’otardi.

Qayd qilingan har ikki romandagi tasvirlarni keltirishimizga sabab, inson erki, ozodligi, o’zlikni anglash yo’lidagi qarama-qarshiliklarning mavjudligini ramzlar asosida ifodalanganligi bilan izohlashdan iborat edi. Isajon Sultonning “Boqiy darbadar” romanida inson erki, o’zlikni anglashga bo’lgan intilish ifodasi etakchilik qilsa, Normurod Norqobilovning “Qoraquyun” romanida esa tog’lik yigitning tutqinlikdagi azobu istiroblari, ozodlikka chiqqach esa, qullik chohiga mahkum etgan insondan o’ch olish ilinjidagi kurashlari talqini o’z ifodasini topgan. Ramziylik orqali fikrlashga, mulohaza yuritishga undash an’anasi ko’zga tashlanadi: “ammo shu o’tgan fursat ichida tutqunlar necha-necha bor o’lib tirilmasdi deysiz. O-o, u kunlar dahshatini unitib bo’larkanmi! Qisqasi bandilarning joni, agar o’xshatish joiz bo’lsa, qavm boshlig’i Itolmasning kaftida edi – xohlasa, itlar oyog’i ostiga tashlaydi, xohlasa, omon qoldiradi. Bu qadar bedodlikka qarshi chiquvchi kimsaning o’zi yo‘q – xiyol monelik qilgan tutqunning jismu joni tuproqqa qorishib, changi shamolga sovurilishi tayin edi” [6, 6-bet].

Inson tiynatidagi tutqunlik asta-sekinlik bilan uning ruhiy-ma’naviy olamiga o’z ta’sirini o’tkazsa, “Qoraquyun” romanida insonning erki va ozodlikka chiqishi, ammo uning qalbidan o’rin olgan o’ch olish istagida itni tutqinlikda saqlab, unga qarshi qo’yilishi o’z ifodasini topgan. Bu o’rinda tutqinlikdagi inson o’z qismatini, azoblarini unitishga intildi-yu, ammo itning tutqinlikdagi azobini his eta olmaganligi uni fojialar sari etaklaydi.

Xullas, badiiy adabiyot insonni ichki olamini, ruhiy dunyosini talqin etsa-da, uning taqdiri azal hukmidan qutila olmasligi, o’zlikni anglash hayot yo’lini yorituvchi sham chiroq ekanligini anglashga undaydi. Asar sujetidan o’rin olgan obrazalar tizimi, voqealar talqini zamin bilan, undagi real hayot bilan

bog‘langanligi bilan izhlanadi. Shu jihatdan, roman tarkibidagi obrazlar o‘z olami bilan kurashadi, ziddiyatlar to‘lqini orqali ularning xarakteri yorqin aks etgan.

ADABIYOTLAR:

1. Oripov A. Adabiyot va zamon. Mustaqillik davri adabiyoti. Adabiy-tanqidiy maqolalar, badialar. – Toshkent, G‘afur G‘lom nomidagi nashriyot-matbaa uyi, 2006. – 288 b.
1. Sharafiddinov O. Ijodni anglash baxti. – Toshkent, “Sharq”, 2004. – 640 b.
2. Viygotskiy L.S. Psixologiya isskustva. – SPb. Azbuka, 2000. – 294 b.
3. G.P.Abramovich. Vvedenie literaturovedenie. – M., “Prosveshenie”, 1975. – 364 b.
4. Norqobilov N. Qoraqayun. Roman. – Toshkent, “O‘zbekiston”, 2016. – 216 b.
5. Rasulov A. Asrlar falsafasi. So‘ngso‘z o‘rnida. Isajon Sulton. Ozod. Roman va hikoyalar. – Toshkent, “Sharq”, 2012. – 336 b.
6. Isajon Sulton. Boqiy darbadar. Roman. Qissa. Hikoyalar. – Toshkent, 2011. – 280 b.
7. Turoпова, P. (2020). Sharof Rashidov dramaturgiyasida adabiy estetik ideal talqinlar. Архив Научных Публикаций JSPI, 11(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/1173
8. Turoпова, P. (2020). Methodological specificity in the story "Thunderstorms of gulzor village". Архив Научных Публикаций JSPI, 19(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/1622
9. Soatova, N. (2020). An‘ana va izdoshlik. Архив Научных Публикаций JSPI, 1(65). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/4106
10. Soatova, N. (2020). Sh.Rashidov she‘riyatining o‘ziga xosligi. Архив Научных Публикаций JSPI, 1(48). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5151
11. Soatova, N. (2020). Navoiy idealidagi shoh, yoki komil mamlakat rahbari. Архив Научных Публикаций JSPI, 1(51). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5027
12. Soatova, N. (2020). O‘zbek bolalar adabiyotida folklorning o‘rni va ahamiyati. Архив Научных Публикаций JSPI, 1(55). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/4671
13. Soatova, N. (2020). Alisher Navoiy ijodida ona-ayol obrazi tasviri. Архив Научных Публикаций JSPI, 23(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/2079
14. Soatova, N. (2020). Navoiy adabiy maktabi- badiiy mahorat manbai. Архив Научных Публикаций JSPI, 1(09), 5. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/2682
15. Soatova, N. (2020). Шухрат ижодида уруш мавзуи тасвири. Архив Научных Публикаций JSPI, 1(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/1145
16. Soatova, N. (2020). Badiiy adabiyotda ayollar obrazining qiyosiy talqini. Архив Научных Публикаций JSPI, 1(54). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/4663
17. Soatova, N. (2020). Badiiy adabiyotda umumiylik va o‘ziga xoslik. Архив Научных Публикаций JSPI, 1(44). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5409
18. Soatova, N. (2020). Muqimiy “Sayohatnoma” siga sayohat. Архив Научных Публикаций JSPI, 1(56). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/4652
19. Soatova, N. (2020). “Tarixi anbiyo va hukamo” asarida fuzalolar talqini. Архив Научных Публикаций JSPI, 1(51). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5025
20. Turoпова, P. (2020). САЙЁРА ТУЙЧИЕВА ИЖОДИДА АДАБИЙ -ЭСТЕТИК ИДЕАЛ КАТЕГОРИЯСИ. Архив Научных Публикаций JSPI, 11(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/1174

21. Turolova, P. (2020). Shoiralar lirikasida Navoiydan ta'sirlanish ohanglari. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 20(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/1614
22. Turolova, P. (2020). PATRIOTISM IN POETICS. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 13(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/1176
23. Turolova, P. (2020). She'riyatda falsafiylik va tasavvufiy g'oya. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 20(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/1603
24. Turolova, P. (2020). "Gulzor qishlogining gulduraklari" qissasida uslubiy o'ziga xoslik. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 19(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/1627
25. Turolova, P. (2020). ИЖОДКОРНИНГ УСЛУБИЙ УЗИГА хослиги: Ш.Ахророванинг "Дала ховлидаги котиллик" қиссаси мисолида. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 12(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/1175
26. Turolova, P. (2020). Zulfiya Quralboy qizining "Quyosh men tomonda" hikoyasi xususida. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 19(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/1626
27. Turolova, P. (2020). Hamid Olimjon asarlarida adabiy-estetik ideal kategoriyasi. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 20(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/1621
28. Эшанкулова, С. И. (2012). Поэтическое толкование образа Хыбра в лирике поэтессы Надиры бегим. *Вестник Челябинского государственного университета*, (12 (266)).
29. Эшанкулова, С. И. (2011). Интерпретация мифологических образов в творчестве Надирабегим. *Вестник Челябинского государственного педагогического университета*, (10).
30. Эшонкулова, С. И. (2020). ГЕНЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБРАЗОВ ИСТОРИЧЕСКИХ ЛИЧНОСТЕЙ В УЗБЕКСКОЙ КЛАССИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ. *Сўз санъати хал'аро журнали*, 2(3).
31. Eshonqulova, S. (2020). Tanlov fandan mahorat saboqlari. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
32. Eshonqulova, S. (2020). НОДИРА ИЖОДИНИ ЎРГАНИШДА ЯНГИЧА ЁНДАШУВ. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
33. Эшонкулова, С. (2020). *Pari obraziga doir ba'zi bir mulohazalar*. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
34. Эшонкулова, С. (2020). Ан'анавийлик ва ворслик. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
35. Eshonqulova, S. (2020). "Boburnoma"da ijodkorlar haqida berilgan ma'lumotlarning zamima sifatidagi ahamiyati. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 1(84). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/7361